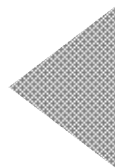

اکوتوریسم در ایران و چالش‌های پیش روی آن

دکتر یوسف قنبری^۱

سمیه محمود صالحی^۲

(تاریخ دریافت ۹۳/۳/۳ - تاریخ تصویب ۹۳/۹/۱۵)

چکیده

لازمه گریز از پیامدهای نامطلوب گردشگری و دستیابی به الگوی بهینه توسعه گردشگری، برنامه‌ریزی زمین و ارزیابی توان اکولوژیکی است. اکوتوریسم به طور عمده بر منابع و جاذبه‌هایی استوار است که محیط طبیعی در اختیار گردشگر قرار می‌دهد که بهره‌گیری از آن هم به امکانات و شرایط مناسب نیاز دارد و هم مستلزم حفاظت از منابع طبیعی می‌باشد، این امر از طریق ارزیابی توان و ظرفیت محیط زیست طبیعی برای جذب گردشگران قابل تحقق است. همچنین موقعیت جغرافیایی ویژه و تنوع پدیده‌های طبیعی باعث شده که ایران به عنوان پنجمین کشور دارای تنوع طبیعی جهان شناخته شود، اما برنامه‌ریزی برای استفاده از این شرایط هنوز در ابتدای راه است و کار مهم و اساسی برای بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی صورت نگرفته است. همچنین وضعیت اکوتوریسم کشور با مشکلات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی فراوانی همراه است که برای برنامه‌ریزی در زمینه رفع آن ابتدا باید این چالش‌ها را شناسایی کنیم و با در

۱- عضو هیئت علمی و دانشیار برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، نویسنده مسؤول، salehi9269aa@gmail.com

نظر گرفتن فرصت‌هایی که در این زمینه داریم از وقوع مشکلات در آینده جلوگیری کنیم. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای، اسنادی در پی هدف شناسایی و بررسی مهمترین چالش‌های صنعت اکوتوریسم ایران می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان دهنده وجود چالش‌های زیاد در صنعت اکوتوریسم در کشور ایران است، که از جمله چالش‌های اجتماعی موجود در این صنعت می‌توان به عدم عدالت اجتماعی، عدم امنیت، عدم مشارکت و... اشاره کرد و در بحث چالش‌های زیست محیطی نبود حفاظت طبیعی، عدم شناخت کامل پدیده‌های اکوتوریستی کشور مشکلاتی ایجاد کرده است. علاوه بر این در زمینه چالش‌های اقتصادی هم با نبود راه‌های ارتباطی مناسب در جاذبه‌ها، نبود امکانات اقامتی، خدماتی و رفاهی، ضعف تبلیغات و عدم تمایل مردم جهت سرمایه‌گذاری روبرو هستیم که برنامه‌ریزی در راستای دستیابی به توسعه پایدار می‌تواند به نوعی این چالش‌ها را رفع کند.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، چالش‌ها و جاذبه‌های آن، ایران.

مقدمه

امروزه پدیده گردشگری و اکوتوریسم، به لحاظ درآمدزایی فراوان آن، بسیاری از کشورهای جهان را برآن داشته که سرمایه‌گذاری زیادی را به این بخش اختصاص دهند (Tremblay, 2006: 34) به بیان دیگر طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم به عنوان یکی از ارکان مهم صنعت توریسم و جهانگردی جهانی است که توجه گردشگران و جهانگردان بسیاری را به خود جلب کرده است (امیر احمدی و همکاران: ۱۳۹۱، ۲). به طوری که از اواسط دهه ۱۹۸۰، طبیعت‌گردی ستون اصلی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه را تشکیل می‌دهد (تقوایی و همکاران: ۱۳۹۱: ۱۵۱). واژه اکوتوریسم پدیده‌ای نسبتاً تازه در صنعت گردشگری است که تنها بخشی از کل این صنعت را تشکیل می‌دهد (Nyaupane & Thapa, 2004: 25). بخش بسیار مهمی از فعالیت‌های جهانگردی در دنیا مبتنی بر بهره‌مند شدن از طبیعت است که امروزه اکوتوریسم نام گرفته است. این در حالی است که به طور کلی وضعیت جغرافیایی کشور ما و گوناگونی مناطق مختلف آن از نظر شرایط

طبیعی خود در مجموعه جاذبه‌های قابل توجه به حساب می‌آید (عاشری و همکاران: ۱۳۸۹، ۴-۳). کشور ما با برخورداری از انواع مختلف جاذبه‌های گردشگری، تا کنون نتوانسته از این مزیت به خوبی استفاده کند. با وجودی که منابع طبیعی کشور می‌تواند یکی از جاذبه‌های ارزشمند برای جذب گردشگران داخلی و خارجی به شمار آید، اما برنامه‌ریزی برای استفاده از این شرایط هنوز در ابتدای راه است و کار مهم و اساسی برای بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی صورت نگرفته است (رخشانی نسب و ضرابی، ۱۳۸۸: ۲).

براساس برآورد سازمان جهانی جهانگردی^۱ در حالی که رشد عمومی صنعت توریسم برای نخستین دهه پیش رو (۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰) بین ۴/۳ تا حداکثر ۶/۷ درصد پیش‌بینی می‌شود، یافته‌های موجود بیانگر آن است که بیشترین قسمت از این رشد در بخش اکوتوریسم به وقوع پیوسته و به طور کلی رشد این بخش بین ۱۰ تا ۳۰ درصد خواهد بود. به این ترتیب انتظار می‌رود تا یک دهه دیگر شمار طبیعت‌گردان که اکنون ۷ درصد از کل مسافران جهان را شامل می‌شود، به بیش از ۲۰ درصد برسد (رخشانی نسب و ضرابی، ۱۳۸۸: ۳). توسعه اکوتوریسم در صورت رعایت اصول و ضوابط سازمان جهانی جهانگردی (WTO) می‌تواند در حفظ و نگهداری ویژگی‌های بارز سنتی و فرهنگی مناطق تأثیرگذار بوده و ضمن حفظ موجودیت در ارتقای سطح ارزشی آن‌ها تأثیرگذار باشد (مهربان و همکاران، ۱۳۹۰: ۲). همچنین در نظر گرفتن برخی سیاست‌ها در راستای توسعه اکوتوریسم مانند سیاست گردشگری پایدار باعث شده تا توریسم از لحاظ بوم‌شناسی در طولانی مدت، قابل قبول و از لحاظ مالی، خودکفا و از نظر دیدگاه‌های اجتماعی و اخلاقی، برای جوامع محلی مفید و نویدبخش باشد (Altinay and Husain, 2005: 274). گردشگری پایدار نیازهای کنونی گردشگران و همچنین نسل آینده را پاسخ می‌دهد و بین ابعاد محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعادل برقرار می‌سازد، یعنی گردشگری پایدار به دنبال سنجش ظرفیت تحمل اکولوژیکی، امکان‌سنجی اقتصادی و مقبولیت اجتماعی - فرهنگی است (Elsasser et al, 1995: 17). این درحالی است که کشور ایران دارای فرصت‌های بی‌ظنیری است که می‌تواند از آن‌ها در راستای توسعه اکوتوریسم خود بهره‌گیرد. این مسأله ضرورت توجه به جاذبه‌های اکوتوریسم در ایران را نمایان می‌سازد.

- از آنجا که در شناخت جاذبه‌های اکوتوریستی ایران نقش مهمی را توسعه پایدار گردشگری و توریسم در هر کشور بازی می‌کند، در این پژوهش اهداف زیر دنبال می‌شود:
- مشخص کردن زمینه‌های اصلی و فرعی اکوتوریسم در ایران؛
 - شناخت چالش‌ها و موانع پیش روی اکوتوریسم در کشور ایران؛
 - ارائه فرصت‌هایی جهت ارتقای صنعت اکوتوریسم در ایران.

پیشینه تحقیق

از جمله پژوهش‌های مرتبط با این موضوع که به نحوی جاذبه‌های اکوتوریسم و چالش‌های پیش روی آن را مطرح کرده‌اند، به توصیف و ارزیابی عملیات توریستی انجام شده در دهکده‌ای در نزدیکی رودخانه گراند در کاربین شمالی پرداخته است (هریسون، ۲۰۰۷). طی این عملیات با تأکید بر حفاظت از منابع و حیات طبیعی رودخانه و ساخت و سازهای انجام شده از سال ۲۰۰۴ به بعد، به جذب توریست فراوان و بالا بردن توان اقتصادی منطقه منجر شده است.

همچنین رخشانی‌نسب و ضرابی (۱۳۸۸) در مقاله چالش‌ها و فرصت‌های توسعه اکوتوریسم در ایران با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی در پی شناخت موانع مؤثر در جذب طبیعت‌گرد و آرایه راهکارهای مناسب برای توسعه اکوتوریسم هستند و به این نتیجه رسیده‌اند که چالش‌های فراوانی در صنعت اکوتوریسم کشور است، به گونه‌ای که هر ساله ۹۰ دلار از سهم تولید ملی هر خانوار ایرانی برای رونق توریسم و اکوتوریسم به بازار جهانی توریست پرداخت می‌شود، در حالی که از این بازار سهم اندکی به ایران اختصاص می‌یابد.

امینان و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار اکوتوریسم در ایران در راستای هدف معرفی اکوتوریسم و نقش فعالیت‌های اکوتوریسم در توسعه پایدار محیط زیست و منابع طبیعی است و به این نتیجه رسیده است که اکوتوریسم باید با نگرشی سیستمی توسعه یابد و پویایی و پایایی را به طور توأمان داشته باشد. همچنین راهکارهایی را هم ارائه کرده است.

امیر احمدی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله تعیین پتانسیل‌های اکوتوریسم کویر مزیان سبزوار با استفاده از مدل SWot در پی ارزیابی و تحلیل پتانسیل‌ها و تنگناهای توسعه اکوتوریسم در کویر مزیان با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی است و به این نتیجه رسیده است که شرایط مطلوبی

برای توسعه گردشگری در کویر مزیان وجود دارد و نبود زیرساخت‌ها و امکانات از موانع توسعه اکوتوریسم پایدار است.

داریوش رحیمی و رنجبردستانی (۱۳۹۱) در مقاله ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های اکوتوریسم در پی ارزیابی پتانسیل‌های روستاهای هدف گردشگری در استان چهارمحال و بختیاری است و به این نتیجه رسیده است که روستاهای ده چشمه و هوره و آتشگاه از شرایط بهتری به منظور سرمایه‌گذاری برخوردارند و مقالات دیگری که در این پژوهش استفاده شده تاحدودی به این موضوع نزدیک بودند.

مفاهیم و تعاریف

اکوتوریسم

اکوتوریسم یا طبیعت‌گردی، کوتاه شده واژه «Ecological Tourism» است که گرایشی نو و پدیده‌ای نسبتاً تازه در صنعت گردشگری است. تعاریف و دیدگاه‌های متنوعی درباره اکوتوریسم وجود دارد. بر اساس نظر دی. آ. فنل (۱۳۸۵)، از کارشناسان برجسته گردشگری، تاکنون بیش از ۸۰ تعریف از اکوتوریسم ارائه شده که هر یک از آن‌ها به جنبه‌های خاصی از این موضوع پرداخته‌اند. به طور کلی در سال‌های نخستین در مقایسه با «گردشگری فرهنگی» و در واقع به طور عمده گردشگری شهری، اکوتوریسم به آن بخش از گردشگری اطلاق می‌شد که برای استفاده و کشف جاذبه‌های طبیعت، در بیرون از سرزمین‌های شهری، یعنی در سرزمین‌های روستایی، بیلاق‌ها، مزارع، جنگل‌ها، بیشه‌زارها، کنار رودخانه‌ها و نهرها، و به عبارتی در دامان طبیعت متمرکز بود. بنابراین آن را «گردشگری در طبیعت» یا «طبیعت‌گردی» نامیدند. هکتور سبالوس، لاکورین یکی از اولین کسانی است که در دهه ۱۹۸۰ برای اکوتوریسم تعریف مشخصی ارائه کرده است. وی می‌گوید: «اکوتوریسم یعنی مسافرت به نواحی طبیعی تقریباً دست‌نخورده با هدف مطالعه، تحسین و لذت از مناظر طبیعی، گیاهان وحشی و همچنین نموده‌های فرهنگی گذشته و حال مردم بومی است» (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۴). در سال ۱۹۹۱، جامعه بین‌المللی اکوتوریسم که در گذشته با نام جامعه اکوتوریسم شناخته می‌شد، اکوتوریسم را این گونه تعریف کرد: اکوتوریسم عبارت است از مسافرت مسئولانه و مبتنی بر اصول پایدار به نواحی طبیعی به منظور بهره‌گیری معنوی و ارضای نیازهای روحی و

روانی به گونه‌ای که با شناخت و کسب آگاهی و احترام به نظام ارزش‌های مردم محلی توأم باشد و به محافظت از نواحی طبیعی و ارتقاء رفاه جامعه میزبان کمک کند (زاهدی، ۱۳۸۵: ۹۰). سه معیار مهم و اساسی در مقوله اکوتوریسم باید در نظر گرفته شود: جاذبه‌ها، طبیعت‌محور باشند؛ رابطه متقابل توریست‌ها بر یادگیری و آموزش متمرکز باشد؛ مدیریت چنین محیط‌هایی می‌بایست اصول و اقداماتی را دنبال کند که با پایداری اکولوژیکی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی هم‌خوانی داشته باشد (Weaver and Lawton, 2007: 1179). البته برای رسیدن به رشد سریع فعالیت توریسم و توسعه پایدار در ابعاد مختلف آن احیای اکولوژیکی نقش مهمی در توسعه اکوتوریسم دارد (Blangy Mehta, 2006: 233). به طور کلی می‌توان گفت اکوتوریسم نه یک ترفند و یا تبلیغ بازاریابی، بلکه ابزاری جهت دستیابی به توسعه پایدار است (اکبرپور سراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۶۸). توسعه پایدار برای پاسخ دادن به مشکلات شهری در جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و مدیریت و حکمرانی خوب شهری بیان گردید (Malkina-Pykh, 2002: 20). با توجه به برنامه شهرهای پایدار سازمان ملل متحد توسعه شهر پایدار وابسته، به ادامه منابع طبیعی است. شهر باید حافظ امنیت پایدار باشد که ممکن است از طرف مشکلات زیست محیطی دستاوردهای توسعه را تهدید کند. شهر پایدار نشان‌دهنده فضای اقتصادی است که در آن تضادهای اجتماعی، اقتصادی و اکولوژی در حال مدیریت و استراتژی هستند (Whiteheadm, 2003: 23).

گردشگری

لغت گردشگری یا Tourism از کلمه Tour به معنای گشتن گرفته شده است؛ این کلمه ریشه در لغت لاتین Turns به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدأ و مقصد و چرخش دارد (حیدری، ۱۳۸۷: ۹) (رحیمی و رنجبر دستنایی، ۱۳۹۱: ۱۰). مفهوم گردشگری نوین همگام با توسعه انقلاب صنعتی در انگلیس و نیز با گسترش وسایل نقلیه شخصی در اواسط قرن نوزدهم به بعد گسترش یافت (Davenport, 2006: 281). در فرهنگ‌های لغت فارسی، این عبارات در وصف گردشگر آمده است: جهان‌گردنده، آنکه در اقطار عالم بسیار سفر کند و سیاح کسی که در شهرها و کشورهای دیگر سیاحت کند (کاظمی، ۱۳۸۵: ۲۱). گردشگری در یک فضای جغرافیایی شکل می‌گیرد و در واقع این فضا به عنوان هسته مرکزی گردشگری عمل

می‌نماید (سجادیان و مهیار سجادیان، ۱۳۹۰: ۶۰).

اصول اکوتوریسم

انجمن بین‌المللی اصولی را که نتیجه نشست‌ها، کارگاه‌های آموزشی و جلسات برگزار شده از سال ۱۹۹۱ برای ذینفعان اکوتوریسم بوده است را این گونه بیان می‌کند:

شکل (شماره ۱): اصول اکوتوریسم

منبع: (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰)

معرفی اکوتوریسم ایران

این پژوهش به بررسی جاذبه‌های اکوتوریسم در ایران و چالش‌های پیش روی آن می‌پردازد. ایران از نظر ویژگی‌های طبیعی و جاذبه‌های اکوتوریستی از موقعیت ممتاز و کم‌نظیری در بین کشورهای جهان برخوردار است. وجود رشته کوه‌های البرز و زاگرس در شمال و غرب کشور به عنوان مانعی در برابر توده‌های هوای مرطوب دریای خزر و دریای مدیترانه و دریای سرخ، باعث شده تا رطوبت توده‌های مذکور در دو طرف رشته کوه‌های البرز و زاگرس به نسبت یکسانی توزیع نشده و در نتیجه بخشی از کشور از رطوبت و بارش کافی برخوردار بوده و برعکس قسمت اعظم آن با خشکی هوا و گسترش نواحی بیابانی مواجه باشد. چنین ویژگی اقلیمی طیف وسیعی از پدیده‌های جذاب طبیعی را برای اکوتوریست‌ها به ارمغان آورده است. علاوه بر این سایر ویژگی‌های طبیعی کشور بویژه ساختار زمین‌شناسی آن به گونه‌ای است که در کنار هزاران جاذبه طبیعی، می‌تواند جاذب طبیعت‌گران ماجراجو باشد (رخشانی نسب و ضرابی، ۱۳۸۸: ۶).

وجود چشم‌اندازها و مناظر زیبای طبیعت در ایران مانند سواحل دریاها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، جزایر، بیشه‌زارها و نقاط سرسبز و خرم، گیاهان وحشی، جنگل‌ها و پارک‌های ملی، نواحی تفرجگاهی، مناطق کوهستانی و بیلاقی، پتانسیل‌های ورزشی-تفریحی مانند غارپیمایی، کوهنوردی، کوهپیمایی، کاوش‌های زمین‌شناسی، پیاده‌روی در طبیعت، شنا، قایقرانی، ماهیگیری و استفاده از غذاهای دریایی، جاذبه‌های مؤثر در درمان مانند چشمه‌های آب معدنی و حتی مناطق بیابانی و کویری، از کانون‌ها و جاذبه‌های توریست‌پذیر این نوع از جهانگردی است (رضوانی، ۱۳۸۲).

در ساماندهی فعالیت‌های اکوتوریستی، حفاظت همه جانبه از محیط زیست با بیشترین توجه و توسعه اکوتوریسم به عنوان عاملی در راستای توسعه منطقه‌ای با هزینه‌های بهینه، از اهداف اصلی به شمار می‌رود. لازمه این امر، شناسایی دقیق منبع اکوتوریستی از طریق بررسی وضع موجود آن است. این بررسی‌ها باید با در نظر داشتن این موارد صورت گیرد: وسعت، توپوگرافی، کاربری و موقعیت فضایی پیرامونی آن و بررسی تأثیرات مثبت و منفی آن‌ها بر منبع مورد نظر، ارزیابی زیست‌محیطی منبع برای توسعه و تداوم پایداری آن، تعیین عوامل انسان ساخت موجود در منبع و نیز تعیین توانمندی‌های منبع با شاخص قرار دادن گردشگری و ارائه راهکارهای خاص هر منبع (جمعه‌پور و نماینده، ۱۳۹۱: ۵). اگرچه ایران از نظر وجود کانون‌های فرهنگی و تاریخی در

زمره ده کشور اول دنیا محسوب می‌شود اما باید به خاطر داشت که ویژگی سرزمینی آن نیز دارای جنبه‌های فراوانی است به نحوی که نمی‌توان از اکوتوریسم و ژئوتوریسم آن به سادگی گذشت (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۵).

شکل (۲) - جاذبه‌های اکوتوریستی ایران

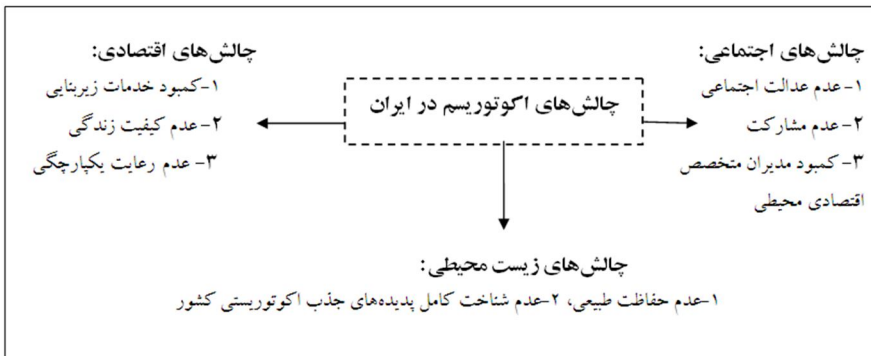
جاذبه‌های اکوتوریستی ایران		
زمینه اصلی	زمینه فرعی	قطب‌ها و جاذبه‌های مهم
کوه نوردی و غارگردی	صخره‌نوردی، یخ نوردی، غارگردی، کایت‌سواری، تحقیق و پژوهش	قله‌های سهند، سبلان، دماوند، تفتان، علم‌کوه، الوند، بیستون، شیرکوه و غارهای علی‌صدر، کتله‌خور، دلچجان
شکار و صید	شکار چارپایان و پرندگان، ماهیگیری، تحقیق و پژوهش	مناطق کوهستانی مانند: البرز، زاگرس، مناطق مرکزی و جنوبی کشور
طبیعت درمانی	آب درمانی، لجن درمانی، نفاختگاههای سلاخی	چشمه آب گرم سرعین، سراب، محلات، گرماب قوچان، آبگرم زنجان، اسک، لاریجان
بیابان‌گردی	تورهای کاروان‌رو، اسکی و قایق‌سواری روی ماسه، تحقیق و پژوهش	پارک ملی کویر، کاروان‌سراهای کویری (قصر بهرام، عین الرشید و...)، کویر لوت و شهر خیالی لوت، مناطق بیابانی استان‌های یزد و...
ورزش زمستانی	شنا، قایق‌رانی، اسکی روی آب، غواصی، ماهیگیری و برف‌نوردی	پیست‌های اسکی ۱۶ گانه در ارتفاعات البرز و زاگرس
ورزش‌های ساحلی آبی	شنا قایق‌رانی و اسکی و قایق‌سواری روی ماسه، تحقیق و پژوهش	سواحل شمالی و جنوبی و دریاچه‌ها، رودخانه‌های مهم مانند کارون و سرشاخه‌های آن، زاینده‌رود، سفید رود و...
مردم‌شناسی	گردشگری، کوچ، گردشگری آداب و رسوم، روستاگردی، تحقیق و پژوهش	عشایر کوچ‌رو (بختیزی، قشقایی، ایلسون، لر، سنگسری و...) و روستاهای تاریخی
پارک‌های طبیعی و حیات وحش	دیدار از حیات وحش و تفریح و گذراندن اوقات فراغت	مناطق حفاظت شده
دامنه نوردی	دیدار از حیات وحش، دیدار از چشم‌انداز و آثار طبیعی، آموزش در طبیعت، تفریح	ارتفاعات و دامنه‌های مختلف

منبع: (رضوانی، ۱۳۸۷: ۳۰۰)

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کیفی بوده که به روش (توصیفی-تحلیلی) انجام شده و منابع اسنادی و کتابخانه‌ای بخش مهمی از اطلاعات پژوهش را شامل می‌شود. علاوه بر این شناخت نگارنده، از صنعت اکوتوریسم و نیز آشنایی با جاذبه‌های اکوتوریستی ایران، مدنظر بوده است.

شکل (۳)- مدل مفهومی پژوهش

یافته‌های تحقیق

مهمترین چالش‌های توسعه اکوتوریسم در ایران

بدیهی است تا طبیعت گردی جدی و تخصصی فاصله‌ای قابل توجه داریم. فرهنگ‌سازی می‌تواند به تسریع روند مثبت تحولات سفر کمک کند؛ کاری که می‌بایستی نه فقط در سطح رسانه‌ها برای عموم، بلکه در سطح کتاب‌های درسی از مهمترین مزایای سفر جمعی در قالب تور، استفاده از تخصص و اطلاعات شرکت برگزار کننده، جلوگیری از اتلاف وقت، امنیت بیشتر، سرعت بالاتر و حتی هزینه کمتر است. به همه اینها باید بهره‌مندی از فضای ارتباط جمعی دوستانه، آشنا شدن با انسان‌های هم‌فکر و هم‌سلیقه و همچنین یادگیری و تأثیرپذیری نسل‌ها از یکدیگر را اضافه کرد. در ایران چنین جا افتاده که گویی هزینه سفر با تور، بالاتر از سفر شخصی است؛ در حالی که اگر نیک بنگریم جمع هزینه‌هایی که ما در سفرهای شخصی مان بابت نداشتن اطلاعات و تخصص، اتلاف وقت، بهره‌مندی ناقص از سفر و دیدنی‌های آن، خستگی و بالارفتن ضریب خطر در رانندگی یا خطرات ناشی از حضور ناآگاهانه در طبیعت و... می‌دهیم، خیلی بیشتر از هزینه‌ای است که برای یک تور استاندارد و تخصصی پرداخت می‌کنیم. ضمن آن که بها ندادن

به استاندارد سفر همیشه و لزوماً ناشی از مشکل مالی نیست؛ بسیار دیده‌ایم صاحبان ماشین‌های مدل بالایی که در کنار خیابان چادر زده‌اند. به طور کلی این نگاه در کشور ما وجود دارد که باید برای همه چیز هزینه کرد، الا سفر. سفر به هر صورت، باید ارزان تمام شود. اما این دیدگاه فقط در مورد سفرهای داخلی ملاحظه می‌شود؛ در حالی که مردم برای سفر خارجی، خیلی راحت هزینه می‌کنند. از دلایل تفاوت یاد شده، این است که مردم ما به دیدنی‌ها و ارزش‌های طبیعت اطراف و جامعه خودشان بهای کافی نمی‌دهند و یا در واقع آنها را نمی‌شناسند. با یک مقایسه ساده بین تور پنج روزه بیابان لوت و کلوت‌های ما و تور نیم روزه صحرای دوبی، موضوع روشن تر می‌شود. در سفر بیابان لوت و کلوت‌ها، شما از یکی از جاذبه‌های منحصر به فرد بیابان‌های دنیا بازدید می‌کنید و در طول پنج روز از تمامی خدمات تخصصی شامل راهنمایی، اقامت، حمل و نقل، پذیرایی کامل در کلیه وعده‌های غذایی، برقراری امنیت در محیط‌های طبیعی و ... بهره‌مند می‌شوید و ضمن آن اطلاعات علمی کافی هم دریافت می‌کنید (گاهی حتی از اساتید فن برای توضیحات علمی در این سفرها دعوت شده است). هزینه چنین سفری در سال گذشته، برابر ۱۷۵۰۰۰ تومان بود؛ در حالی که تور کمتر از یک روزه صحرای دوبی که در طول آن کار خاصی هم، بجز چرخاندن مردم با ماشین‌های فورویل بر روی تپه‌های ماسه‌ای و در نهایت بر پا کردن رقص و دستی در آخر شب نمی‌کنند، حدود ۱۰۰ هزار تومان قیمت دارد. تا زمانی که مردم ما ارزش جاذبه‌های کشور خود را نشناسند، موازنه آمار جهانگردی در کشور ما منفی خواهد بود. بدیهی است تصحیح این دیدگاه‌ها، نیاز به فرهنگ‌سازی عمیق و برنامه‌ریزی شده دارد.

چالش دیگر، آگاهی جوامع میزبان نسبت به ارزش جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی خود است. آن‌ها باید به این جاذبه‌ها مانند یک دارایی نگاه کنند. در غیر این صورت، خودشان با دست خودشان آن‌ها را نابود می‌کنند؛ درخت‌های با ارزش را می‌برند، زباله می‌ریزند، چشمه و رودخانه را آلوده می‌کنند، گوزن‌هایشان را می‌کشند، گلزارها و مراتع را لگدمال می‌کنند، روی دیوار قلعه قدیمی یادگاری می‌نویسند و بالاخره خانه و باغچه‌هایشان را آباد نمی‌کنند و ... و همه این‌ها یعنی ضربه به منابع اکوتوریسم و توسعه پایدار. برگزاری کلاس‌های آموزشی، تشویق و دادن جایزه، جمع‌آوری اطلاعات بومی‌ها در قالب پروژه‌های تعریف شده، دادن تسهیلات به مردم جوامع میزبان برای تجهیز امکانات پذیرایی و اقامت و ... از جمله راهکارهای زیبایی است

برای نهادینه کردن تدریجی حفاظت از محیط‌زیست، منابع اکوتوریسم و ارزش‌های فرهنگی و تاریخی جوامع و در نهایت توسعه پایدار.

از سوی دیگر فرهنگ‌سازی بی‌رویه در زمینه معرفی جاذبه‌های طبیعی و رفتن به طبیعت، بدون تأکید بر استانداردهای توریسم مسئولانه، دور شدن از روش صحیح حضور در طبیعت با استفاده از تخصص و اطلاعات شرکت‌های مجاز و متخصص در طبیعت‌گردی، خود موجب آلودگی‌های زیست محیطی، ضربه به منابع اکوتوریسم و حتی خطرآفرینی برای توریست‌ها می‌شود. از مهم‌ترین چالش‌ها نداشتن برنامه‌ریزی کلان، فقدان طرح جامع اکوتوریستی در سطح کشور و نداشتن تبلیغات اصولی است. مسیرهای اکوتوریستی در ایران، با این همه وسعت و تنوع، هنوز شناسایی و تدوین نشده‌اند و به دلیل این ناشناختگی، آن‌ها را تبلیغ هم نمی‌توان کرد. در نتیجه یا تبلیغ نداریم یا اگر هم داشته باشیم، سازمان‌یافته و هدفمند نیست و معمولاً منجر به هجوم بی‌رویه مردم به این مناطق می‌شود. نمونه بارز این امر بلایی است که بر سر تنگه واشی آمده است. برای مثال حتی در مورد تنگه واشی که با هجوم جمعیت و تخریب روز افزون روبروست، چنانچه مردم منطقه آموزش ببینند، در صورت سپردن مدیریت اکوتوریسم منطقه به دست آن‌ها و سهم کردنشان در منافع حاصل از آن، خود روش‌های جدید و منطقی حفاظت از محیط زیست و جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی منطقه را طراحی و پیاده خواهند کرد و مانع آسیب به منطقه خواهند شد (واصف، ۱۳۸۹: ۹-۷).

به طور کلی عمده‌ترین چالش‌های اکوتوریسم در کشور عبارتند از:

چالش‌های اقتصادی

در اثر عدم شناسایی مناطق اکوتوریستی و بهانه ندادن به آنها، زیرساخت‌های لازم در این مناطق نیز انجام نمی‌شود. در حال حاضر به غیر از بعضی مسیرهای معروف مانند دماوند و علم کوه و ... در بسیاری از مسیرها نقشه و تابلوی راهنما، بروشور، پست امدادسانی، سیستم هوایی نجات (نیاز میرمی که هنوز فکری برای آن نشده است)، سرویس‌های بهداشتی، سیستم‌های بازیافت زباله، وجود وسایل نقلیه برای حمل افراد یا استفاده از چارپایان برای حمل و نقل بار، امکان اقامت (کمپ، پناهگاه، چادر)، تسهیلات پذیرایی، تهیه غذای گرم و سالم، راهنمای متخصص و ... وجود ندارد (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). از دیگر چالش‌های اقتصادی در اکوتوریسم ایران

می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- عدم کیفیت زندگی: تعریف گسترده‌تری از رفاه بشری باید ارائه شود، به نحوی که از محدوده رفاه اقتصادی فراتر رود؛
- عدم رعایت یکپارچگی اقتصادی-محیطی: تصمیمات اقتصادی باید با توجه به آثاری که بر محیط زیست می‌گذارند اتخاذ شوند(زاهدی، ۱۳۸۲: ۹۱-۹۰)؛
- فقدان علایم راهنما و هشداردهنده در مسیرهای خطرناک اکوتوریستی؛
- کمبود و نارسایی خدمات زیربنایی مانند راهها که در فصل زمستان در مناطق شمالی، شمال غرب و غرب کشور و در فصل تابستان در مناطق شرقی به دلیل وقوع طوفان‌های گرد و غبار حادثه‌خیز هستند(صبوری و یوسفی، ۱۳۸۶: ۱۰۱).

چالش‌های اجتماعی

از دیگر چالش‌های موجود می‌توان به چالش‌های فرهنگی، اجتماعی اشاره کرد که برنامه‌ریزی صحیح و فرهنگ‌سازی همه‌جانبه بر روی آن تأثیر بسیار عمیقی دارد. فرهنگ سفر جمعی در قالب تور، با بهره‌گیری از تخصص شرکت‌های مجری که هنوز در ایران نهادینه نشده است، خود یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی است. آگاهی جوامع میزبان نسبت به ارزش جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی خود از مسایل بسیار مهم است. فقدان برنامه‌ریزی کلان و طرح جامع اکوتوریستی در سطح کشور و نداشتن تبلیغات اصولی از چالش‌هایی است که اکوتوریسم در ایران با آن مواجه است. مسیرهای اکوتوریستی در ایران با همه وسعت و تنوع خود هنوز شناسایی و تدوین نشده‌اند. و به دلیل عدم شناخت کافی، حتی نمی‌توان آن را تبلیغ کرد و یا حتی اگر تبلیغی هم انجام پذیرد، تبلیغات سازمان‌یافته و هدفمند نمی‌باشد و معمولاً منجر به هجوم بی‌رویه مردم به این مناطق می‌شود(هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۵). از نمونه‌های دیگر چالش‌های اجتماعی اکوتوریسم، می‌توان موارد زیر را مورد اشاره قرار داد:

- عدم تعهد بین نسل‌ها: در زمان حاضر، تصمیمات باید با توجه به نتایجی که بر محیط زیست نسل‌های آینده دارند، اتخاذ شوند؛
- عدم عدالت اجتماعی: کلیه مردم دارای حق برخورداری از محیطی هستند که بتوانند در آن محیط رشد کرده، شکوفا شوند؛

- عدم مشارکت: نهادها باید مجدداً ساماندهی شوند به نحوی که از طریق آنها امکان شنیده شدن کلیه صداها در فرایند تصمیم‌گیری فراهم آید (زاهدی، ۱۳۸۲: ۹۱-۹۰)؛
- کمبود امنیت در مناطق کویری و بیابانی ایران؛
- کمبود مدیران متخصص در امر اکوتوریسم و عدم وجود رشته طبیعت‌گردی و مدیریت مناطق اکوتوریستی در دانشگاه‌های کشور؛
- عدم سهولت در تهیه ویزا و رواید برای ورود طبیعت‌گران خارجی به کشور؛
- عدم پاسخگویی هتل‌ها و مراکز اقامتی به نیاز طبیعت‌گران؛
- شکاف فرهنگی بین جامعه میزبان و میهمان؛
- عدم درک ارزش واقعی منابع طبیعی کشور توسط مردم (جامعه میزبان)؛
- عدم رشد و آگاهی جامعه به منظور بهره‌گیری از سایر مناطق تحت مدیریت کشور حتی بخش گسترده‌ای از مناطق کویری و بیابانی (صبوری و یوسفی، ۱۳۸۶: ۱۰۱).

چالش‌های زیست محیطی

از مهمترین چالش‌های اکوتوریسم در ایران می‌توان به چالش‌های زیست محیطی اشاره کرد. چنانچه در اثر گردشگری در طبیعت تاکنون ضربات جبران ناپذیری بر محیط زیست ایران وارد شده است که از آن جمله می‌توان به بهره‌برداری بی‌رویه از مناطق ساحلی و جنگلی استان‌های شمالی توسط گردشگران اشاره نمود که تاکنون ضربات مهلکی را بر محیط زیست استان‌های گیلان و مازندران وارد آورده است. تخریبی که در اثر تفرج بر محیط زیست وارد می‌آید، در اکثر موارد غیر قابل جبران است. به عنوان نمونه با حضور تعداد زیادی از مردم و رقابتی که بین آنها برای مشاهده حیوانات ایجاد می‌گردد، نظم و روال عادی زندگی حیوان مورد نظر به هم خورده و اغلب موجب اختلال در جمعیت حیوانات وحشی می‌گردد. حتی تماشای طبیعت که به ظاهر هیچ‌گونه آثار تخریبی نمی‌تواند به همراه داشته باشد، خود موجب تخریب محیط‌های زیبای طبیعی، نابودی گیاهان و فرسایش خاک می‌گردد. همچنین طراحی‌های نامناسب سیستم‌های دفع زباله و مواد آلی در مناطق توریستی، آشفستگی در سیستم‌های حیاتی انواع گیاهان و حیوانات را افزایش می‌دهد (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۵).

از دیگر چالش‌های موجود در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- عدم حفاظت طبیعی: محافظت از منابع و حمایت از دنیای جانوری و گیاهی ضرورت دارد (زاهدی، ۱۳۸۲؛ ۹۱-۹۰)؛
 - عدم شناخت کامل پدیده‌های جذب اکوتوریستی کشور و شناسایی آنها با اکوتوریست‌ها (صوری و یوسفی، ۱۳۸۶: ۱۰۱).
- بنابراین به نظر می‌رسد که اکوتوریسم در ایران با کم‌توجهی روبرو است که دارای نقاط ضعف و تهدیداتی است که در جدول (۱) به آن اشاره شده است.

جدول (۱) - مهمترین نقاط ضعف و تهدیدهای اکوتوریسم در ایران

تهدیدها	ضعف‌ها
نمایش تصویر منفی از ایران	فقدان برنامه‌های جامع و استراتژیک
وجود تنش، ناآرامی و ناامنی در خاورمیانه	نامناسب بودن سیستم حمل و نقل به منظور بازدید از مناطق خاص
افزایش رقابت در میان کشورهای جهان در زمینه جذب گردشگر	ضعف و عدم وجود هتل‌ها و اقامتگاه‌های مناسب برای گردشگرها
رکود اقتصادی جهانی که باعث کاهش تعداد قابل توجهی از گردشگران شده است	ضعف، عدم مهارت و عدم کارایی منابع انسانی
تخریب محیط زیست، افزایش خشکسالی و بلایای طبیعی	ضعف در بازاریابی و معرفی اکوسیستم ایران
عدم تبلیغ و در نظر نگرفتن ایران به جز مناطق جذاب توسط غربی‌ها	نامناسب بودن خدمات درمانی در مناطق مقصد
	ناکافی بودن یا عدم دسترسی به تکنولوژی‌های مانند اینترنت و ... در مناطق مقصد
	عدم توجه به جاذبه‌های اکوتوریسم و احساس مسئولیت نکردن در رابطه با محیط زیست
	محدود بودن آژانس‌هایی که در زمینه اکوتوریسم فعالیت می‌کنند
	فصلی بودن توریسم در هر قسمت و توزیع نامتوازن آن در هر کشور
	ضعف و عدم وجود امنیت اجتماعی بخصوص در مناطق دورافتاده
	نرخ تورم بالا و مشکلات اقتصادی در کشور
	مشکلات و معضلات فرهنگی

منبع: (افقه و محمدی، ۱۳۹۱: ۵)

چالش‌های پیش روی اکوتوریسم ایران

- علاقه برای مشاهده مناطق طبیعی و حیات وحش روز به روز در حال افزایش است که این امر موقعیت‌های زیادی را ایجاد کرده، ولیکن فشارهای زیاد و نیاز برای مدیریت صحیح را به وجود آورده است؛
- اصطلاح توریسم بیشتر شناخته شده و به کار می‌رود ولیکن مورد سوء استفاده نیز قرار گرفته و در مفهوم واقعی خود به درستی به کار برده نمی‌شود؛
- بیشتر دولت‌ها استراتژی اکوتوریسم را توسعه دادند ولی به نظر می‌رسد که این استراتژی‌ها باید در جهت روند کلی توریسم و سیاست‌های محیط زیستی کامل‌تر شوند و در نهایت در عمل تحقق یابند؛
- تعداد پروژه‌هایی که با هدف ایجاد سرمایه‌گذاری‌های اکوتوریسم، در سراسر دنیا وجود دارند، در حال افزایش هستند. این پروژه‌ها بیشتر در جوامع محلی اجرا می‌شوند و به عنوان ابزاری برای ایجاد معیشت پایدار و کمک به حفاظت هستند. با این وجود هنوز مشکلات اقتصادی باقی مانده و نیاز به ارتباط بهتر با بازار احساس می‌شود؛
- در حال حاضر بسیاری از کشورها دارای جوامعی هستند که اکوتوریسم در آنها اجرا می‌شود و نیاز به حمایت و پشتیبانی در کار خود دارند؛
- جامعه بین‌المللی اکوتوریسم^۱ با عضویت بیش از ۱۰۰ کشور و بیش از ۴۰ انجمن ناحیه‌ای و ملی شبکه ارتباطی اکوتوریسم ایجاد کرده است. چالش‌های موجود شامل همسو کردن حفاظت، جوامع بومی و توریسم پایدار از طریق آموزش و حمایت آن‌ها می‌باشد (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳).

اکوتوریسم و فرصت‌های توسعه آن در ایران

- قرار گرفتن ایران در مسیر جاده ابریشم و راه ارتباطی بین دنیای غرب و شرق می‌تواند ایران را به عنوان یکی از اکوتوریست‌پذیرترین کشورهای دنیا تبدیل نماید؛

- ایران با داشتن یک میلیون و ۲۰۰ هزار تپه و ۱۵۰ هزار اثر تاریخی و منابع متنوع، جزء ده کشور اول دارای جاذبه‌های گردشگری دنیا و پنج کشور اول در زمینه تنوع و جذابیت اکوتوریسم دنیاست (سقای، ۱۳۸۶: ۴۵۵)؛
- تنوع اقلیمی در کشور به گونه‌ای است که مسافرت را در همه فصول سال برای طبیعت گردان داخلی و خارجی امکان‌پذیر می‌نماید؛
- تنوع پوشش گیاهی در مناطق مختلف کشور از جمله جاذبه‌های مهم طبیعی است که همه ساله گردشگران و طبیعت گردان زیادی را به سوی خود جذب می‌کند؛
- وجود سواحل مرجانی در سواحل جنوبی کشور از توان‌های مهم گردشگری ساحلی ایران محسوب می‌شود (رخشانی‌نسب، ضرابی، ۱۳۸۸: ۷).

نتیجه‌گیری

نتیجه پژوهش حاضر نشان می‌دهد که کشور ایران، به دلیل تنوع محیط طبیعی و بکر بودن آنها و چشم‌اندازهای بسیار زیبا و متنوع جغرافیایی و وجود جاذبه‌های متنوع جغرافیایی نظیر آبشارها، تنگه‌ها، دره‌ها، رودخانه‌ها، کوه‌ها و قلل، آب و هوای معتدل در فصل‌های گرم سال، جنگل و پوشش گیاهی و هزاران گونه گیاهی و منابع آبی قابل توجه، می‌تواند سالانه پذیرای بسیاری از گردشگران داخلی و خارجی باشد. به عبارتی چنان که زیرساخت‌های لازم در زمینه اکوتوریسم برای این کشور به وجود بیاید، بی‌شک باعث ایجاد شغل برای ساکنین و رونق اقتصادی خواهد شد. نتایج بررسی‌ها و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که کشور ایران می‌تواند یکی از محورهای نمونه گردشگری باشد. با توجه به بررسی وضعیت موجود و شناسایی نقاط قوت و فرصت‌های توسعه توریسم در منطقه و از طرفی، نقاط ضعف و تهدیدهایی که در فرایند توسعه گردشگری در این منطقه وجود دارد، رهیافت‌های مؤثر بر این فرایند، بیانگر آن است که نبود راه‌های ارتباطی مناسب بین شهرها و استان‌ها و همچنین نبود راه‌های ارتباطی مناسب در جاذبه‌ها، نبود امکانات اقامتی، خدماتی و رفاهی چه در سطح شهرها و چه در محل جاذبه‌ها برای مسافران، ضعف تبلیغات و عدم تمایل مردم جهت سرمایه‌گذاری از موانع اصلی توسعه اکوتوریسم است. بهسازی و بازسازی جاده‌های بین استان‌ها و همچنین بازسازی جاده‌های منتهی به جاذبه‌ها، ایجاد امکانات خدماتی، رفاهی و اقامتی چه در سطح شهرها و چه در محل جاذبه‌ها، ایجاد تبلیغات کارساز،

استفاده از پتانسیل‌های منطقه جهت گسترش ورزش‌های زمستانی و همچنین ورزش‌های کوهنوردی، صخره‌نوردی، ایجاد تورها چه در سطح محلی و چه در سطح کشوری برای ورود توریست به صورت سازماندهی شده به شهرهای توریستی و استفاده از افراد آموزش دیده به عنوان راهنمایان تور می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد.

کشور ایران به دلیل تنوع جاذبه‌ها و چشم‌اندازهای طبیعی یکی از قطب‌های اکوتوریسمی به حساب می‌آید. اکوتوریسم از نظر اقتصادی باعث رونق و عمران مناطق دارای جاذبه‌های طبیعت گردی می‌شود. برنامه‌ریزی در حوزه اکوتوریسم با عنوان مهمترین بخش صنعت گردشگری بوده و بدون شک یکی از راه‌های رسیدن به توسعه پایدار، رواج و گسترش این صنعت در کشور قرار گرفته است.

اکوتوریسم این پتانسیل را دارد که تهدیدات را از طریق نظارت، اقدامات محلی و اشتغال، مبادله فرهنگی، آموزش محیط‌زیست، توجه منطقه حفاظت شده و تجلیل از بازدیدکننده کاهش دهد. اکوتوریسم نیاز به برنامه‌ریزی جدی و همه‌جانبه و نیز مدیریتی به همراه درک این پتانسیل دارد. اکوتوریسم به عنوان یکی از ابزارهای با اهمیت بین تمامی بخش‌های صنعت گردشگری در حال رشد است و با چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بسیاری مواجه است که از جمله چالش‌های اقتصادی آن می‌توان به کمبود رفاه و نارسایی امکانات در این زمینه، همچنین از چالش‌های اجتماعی آن عدم عدالت اجتماعی، عدم امنیت، عدم مشارکت و ... و از چالش‌های زیست‌محیطی موجود در این صنعت می‌توان به عدم حفاظت طبیعی، عدم شناخت کامل پدیده‌های جذب اکوتوریستی کشور اشاره کرد که با برنامه‌ریزی مناسب می‌توان فرصت‌سازی کرد تا به هدف اصلی آن یعنی توسعه پایدار برسد.

منابع

- افقه، مرتضی؛ محمدی، عذرا (۱۳۹۱)، "اکوتوریسم در ایران"، *اولین کنفرانس ملی راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار*.
- اکبرپور سراسکانرود، محمد؛ نوربخش، فاطمه (۱۳۸۹)، "نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار شهری و روستایی، نمونه موردی: جزیره قشم"، *مجله مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۲.

- امیراحمدی، ابوالقاسم؛ معتمدی‌راد، محمد؛ پورهایمی، سیماء؛ قرائی، هادی و آب‌باریکی، زکیه(۱۳۹۱)، "تعیین پتانسیل‌های اکوتوریسم کویر مزینان سبزوار با استفاده از مدل SWOT"، **مطالعات جغرافیایی مناطق خشک**، سال دوم، شماره ۸.
- امینیان و همکاران(۱۳۹۱)، "بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار اکوتوریسم ایران، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سندج.
- تقوایی، مسعود؛ پیرمردیان، زهرا؛ صفرآبادی، اعظم(۱۳۹۱)، "امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم در ناحیه سامان چهارمحال و بختیاری"، **فصلنامه فضای جغرافیایی**، شماره ۳۰.
- جمعه‌پور، محمود؛ نماینده، علی(۱۳۹۱)، "ارزیابی راهبردی توان‌های اکوتوریستی و ظرفیت برد گردشگری کویر مرنجاب کاشان"، **مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی**، شماره اول.
- حیدری چیا، رحیم(۱۳۸۷)، **مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری**، انتشارات سمت.
- رحیمی، داریوش؛ رنجبردستانی، محمود(۱۳۹۱)، **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای سال چهارم**، شماره ۱۴.
- رخشانی نسب، حمیدرضا؛ ضرابی، اصغر(۱۳۸۸)، "چالش‌ها و فرصت‌های توسعه اکوتوریسم در ایران"، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، **مجله علمی پژوهشی فضای جغرافیایی**، سال نهم، شماره ۲۸.
- رضوانی، محمدرضا(۱۳۸۷)، **توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار**، تهران، دانشگاه تهران.
- زاهدی، شمس‌السادات(۱۳۸۲)، "چالش‌های توسعه پایدار از منظر اکوتوریسم"، **مجله مدرس**، دوره ۷، شماره ۳.
- زاهدی، شمس‌السادات(۱۳۸۵)، **مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار با تأکید بر محیط زیست**، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- سجادیان، ناهید؛ سجادیان، مهیار(۱۳۹۰)، "قابلیت‌های اکوتوریسم روستایی در مازندران(پهنه‌بندی، مدیریت حفظ و توسعه)"، **مدیریت شهری**، شماره ۲۷.
- سقایی، مهدی(۱۳۸۶)، "امکان‌سنجی اکوتوریسم در ایران"، **مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار**، اسلامشهر، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.
- صبوری، طاهره؛ یوسفی، اعظم(۱۳۸۶)، "ژئوتوریسم نگرشی نو به سوی توسعه صنایع و مدیریت محیط در ایران"، **مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار**، اسلامشهر، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.
- عاشری، امامعلی؛ حسین‌پور، باقر؛ مهدی‌لو، تقی(۱۳۸۹)، "تعیین اولویت‌های سرمایه‌گذاری در مناطق اکوتوریستی شهرستان ارومیه"، **جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، سال هفتم، شماره اول.

- فنل، ای، د(۱۳۸۵)، **مقدمه‌ای بر طبیعت‌گردی**، ترجمه جعفر اولادی قادیکلایی، مازندران، انتشارات دانشگاه مازندران.
- کاظمی، مهدی(۱۳۸۵)، **مدیریت گردشگری**، تهران، انتشارات سمت.
- مهربان، رامونا؛ محمدی‌زاده، ماریا؛ ارجمندی، رضا(۱۳۹۰)، "تدوین استراتژی مدیریت اکوتوریسم در پناهگاه حیات وحش دودانگه ساری با استفاده از روش SWOT، **فصلنامه علوم و فنون منابع طبیعی**، سال هفتم، شماره ۲.
- واصف، عبدالله(۱۳۸۹)، "اکوتوریسم و توسعه پایدار در ایران"، **همایش منطقه‌ای توریسم و توسعه**، دانشگاه آزاد واحد یاسوج.
- هوشیاری و همکاران(۱۳۹۱)، "اکوتوریسم و چالش‌های زیست محیطی آن در ایران"، **اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین**.

- Altinay, Mehmet & Hussain, Kashif (2005), Sustainable Tourism Development: A Case Study of North Cyprus, **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, volume17.
- Blangy, Sylvie & Mehta, Hitesh (2006), Ecotourism and Ecological Restoration, **Journal of Nature Conservation**, 14(2006).
- Harrison D., & Schipani, S. (2007), Lao Tourism and Poverty Alleviation: Community-Based Tourism and the Private sector, **Current Issueses in Tourism**, 194-230.
- Malkina-Pykh, I. G. (2002), Integrated Assessment Models and Response Function Models: Pros and Cons for Sustainable Development Indices Design, **Ecological Indicators**, 2, 93-108.
- Nyaupane, G.P. and B. Thapa (2004), Evaluation of Ecotourism: A Camparative Assessment in the Annapurna Conservation Area project, Nepal, **Journal of Ecotourism**, volume3.
- Tremblay, P. (2006), **Desert Tourism Scoping Study**, Desert Knowledge CRC, Report 12, Australia, Charles Darwin University.
- Weaver, D., B. Lawton, L., J. (2007), "Twenty Yearson: The State of Contemporary Ecotourism Research", **Tourism Management**, 28.1168-1179.
- Whitehead, M. (2003), (Re) Analyzing the Sustainable City: Nature, Urbanization and the Regulation of Socio-environmental Relations in the UK, **Urban Studies**, 40, 1183-1206.
- Elsasser, H. & Wachter, D. & Denzler, S. & Frosch, R. & Abegg, B. Nachhaltigkeit im Tourismus in :Becker,C (pub).(1995)Ansätze für eine nachhaltige Regionalentwicklung mit.
- Davenport, J., Davenport, L. (2006), The Impact of Tourism and Personal Leisure Transporting Coastal Environments: A review, Estuarine, **Coastal and Shelf Science**, No 67, P.P. 280-292.